

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การจัดการความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่
อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม สามารถสรุป อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนโคกใหญ่

1.1 ประวัติป่าชุมชนโคกใหญ่ พบว่า เมื่อประมาณเกือบ 200 ปีมาแล้ว ป่าชุมชนโคกใหญ่มีพื้นที่หลายหมื่นไร่ และอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ต่อมาเมื่อปี 2504-2516 ได้เข้าสู่ยุคของการบุกเบิกป่า เนื่องจากรัฐบาลมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และมีนโยบายส่งเสริมให้ราษฎรปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่และจับจองพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก จะเห็นได้จากในปี พ.ศ. 2508 ชาวบ้านที่มีที่ดินที่ติดต่อกับอาณาเขตป่าได้เข้าไปจับจองประมาณ 243 ครอบครัวย มีพื้นที่ประมาณ 3,855 ไร่ เกิดการบุกรุก จนเข้าสู่ยุคทำลายป่า ซึ่งอยู่ระหว่าง ปี พ.ศ. 2516-2534 และในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีกลุ่มนายทุนจำนวนหนึ่งเข้าไปกว้านซื้อที่ดินจำนวนมาก เพื่อปลูกอ้อย และยูคาลิปตัส ป่าโคกใหญ่จึงถูกบุกรุกซ้ำแล้วซ้ำเล่ามากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมามีการทำนาเกลือและต้มเกลือสินเธาว์อย่างกว้างขวางที่อ่างเก็บน้ำหนองบ่อ อ่าเภอบรมือ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดลำน้ำเสียวใหญ่ พื้นที่อ่าเภอวาปีปทุมและอ่าเภอนาดูน ซึ่งการทำนาเกลือต้องใช้ไม้พื้นที่จำนวนมากในการต้ม ทำให้ป่าไม้ในจังหวัดมหาสารคามแทบทุกแห่ง ถูกตัดโค่นเพื่อนำไปขายให้แก่นายทุนเจ้าของกิจการนาเกลือ แต่หลังจากการสั่งยกเลิกการทำนาเกลือ ในปี พ.ศ. 2523 การทำลายป่าจึงลดลง จึงนำมาสู่ยุคของการฟื้นฟู โดยกลุ่มชาวบ้าน นำโดยนายบุญเรือง ยางเครือ ผู้ใหญ่บ้านหนองโ้งในขณะนั้น ได้รวมตัวกันเคลื่อนไหวจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ เริ่มต้นมีเพียง 14 หมู่บ้าน ต่อมาได้ขยายเครือข่ายเป็น 20 หมู่บ้าน และปัจจุบันมีเครือข่ายเหลือ 19 หมู่บ้าน ในพื้นที่ 5 ตำบล อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม

1.2 บริบทพื้นที่ป่าโคกใหญ่ พบว่า ด้านกายภาพ ป่าชุมชนโคกใหญ่ตั้งอยู่ล้อมรอบพื้นที่ 5 ตำบล 20 หมู่บ้าน ด้านสังคมวัฒนธรรม ในอดีตมีวิถีชีวิตแบบยังชีพ แต่ปัจจุบันค่านิยมด้านวัตถุมิมากขึ้น การศึกษาในอดีตผู้ชายนิยมบวชเรียน ส่วนผู้หญิงไม่มี

โอกาสได้เรียนหนังสือ ปัจจุบันการศึกษาได้เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้าถึงมากขึ้น สุขภาพอนามัยของประชาชน ในอดีตนิยม เมื่อเจ็บป่วย นิยมรักษาด้วยยาพื้นบ้านหรือหมอผีประจำหมู่บ้าน ปัจจุบันเข้ารับรักษาในโรงพยาบาลในอำเภอและจังหวัด ด้านเศรษฐกิจ ในอดีตอาชีพหลักคือ ทำนา ทำไร่ อาชีพรองคือ ปลูกผักสวนครัวไว้บริโภค ปัจจุบัน นอกจากทำนา ทำไร่แล้ว ยังนิยมไปขายแรงงานยังต่างถิ่น และกลับบ้านช่วงฤดูทำนา และด้านการเมืองการปกครอง ในอดีต การปกครองจะมีผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เป็นผู้ปกครอง ปัจจุบัน มีองค์กรบริหารส่วนตำบลเพิ่มเข้ามาอีกหน่วยหนึ่ง และมีบทบาทอย่างมากในการปกครองท้องถิ่น

2. แนวคิด หลักการ และรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ที่เป็นการจัดการความรู้ของชุมชน

2.1 แนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ที่เป็นการจัดการความรู้ของชุมชน พบว่า มีแนวคิดอยู่ 2 ประเภท คือ 1) แนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับกับป่าวัดป่า ซึ่งคนในชุมชนใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นที่ย่ำเหยียบถวายของพระสงฆ์ แนวคิดเกี่ยวกับป่าดอนปู่ตา ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ชาวบ้านรอบผืนป่าโคกใหญ่ ให้เคารพนับถือและยึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ตามความเชื่อ เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชน ให้เคารพและยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการวางกุศโลบายในการควบคุมการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านที่ส่งสมสืบทอดมาในอดีต และแนวคิดเกี่ยวกับป่าช้า ซึ่งคนในชุมชนจะให้ความเคารพความสำคัญของป่าช้า เพราะถือว่าเป็นสถานที่ใช้เผาศพ โดยเชื่อว่า คนที่ตายไปแล้ว ต้องการความสงบ ห้ามใครรบกวน ถ้ามีคนเข้าไปรบกวนก็จะมีอันเป็นไป ทำให้ผู้รู้ ผู้อาวุโสในหมู่บ้านนำมาสั่งสอนลูกหลาน ไม่ให้ไปรบกวนผู้ตายและห้ามมีการตัดไม้ในป่าช้ามาใช้ประโยชน์ส่วนตัว 2) แนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โดยองค์กรอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า เป็นแนวคิดที่เกิดจากแกนนำในชุมชนที่ตระหนักเห็นปัญหาจึงได้กระตุ้นให้คนในชุมชนรอบผืนป่าลุกขึ้นมาเพื่อรวมพลังจัดตั้งกลุ่มองค์กรอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ โดยเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 -ปัจจุบัน ซึ่งแนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โดยองค์กรอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นแนวคิดและวิธีการที่อาศัยพลังของกลุ่มชาวบ้านเป็นกลไกสำคัญในการจัดการดูแลรักษาป่า โดยมีหน่วยงานทางสังคม ได้แก่ คณะกรรมการในระดับหมู่บ้าน และคณะกรรมการเครือข่ายระดับตำบล 5 ตำบลเป็นองค์กรดูแลรักษา รวมทั้งการได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากองค์กรภาคเอกชน ได้แก่องค์กรนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา นักศึกษา นักการเมืองท้องถิ่น แนวคิดในการอนุรักษ์โดยองค์กรอนุรักษ์ป่านี้ เกิดขึ้นชัดเจนในปี พ.ศ. 2536 ส่วนวิธีการในการบริหารจัดการป่าโคกใหญ่ มี

การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นมาดูแลป่า 2 ระดับ ได้แก่ ระดับหมู่บ้าน มีการคัดเลือกตัวแทนหมู่บ้านละ 10 คน และระดับเครือข่าย มีการคัดเลือกหมู่บ้านละ 3 คนเข้าร่วมเป็นกรรมการเครือข่าย

2.2 หลักการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ที่เป็นการจัดการความรู้ของชุมชน พบว่า แนวทางการจัดการ “ป่า 3 ชั้น” ที่ชุมชนสามารถจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ ชั้นที่ 1 เป็นเขต “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะด้านในสุดของผืนป่า มีสภาพเหมือน “ไข่มุก” วงใหญ่ มีเนื้อที่ 4,266 ไร่ ถัดจากเขตป่าชุมชน คือ “เขตป่ากันชน” หรือพื้นที่ป่าบริเวณหัวไร่ปลายนาของชาวบ้าน พื้นที่รวม 3,588 ไร่ สภาพป่ายังสมบูรณ์มีต้นไม้ขนาดกลางและขนาดเล็กอยู่มาก ถือเป็นแนวกันชนหรือ “ไข่มุกชั้นใน” ส่วนชั้นนอกสุด คือ “เขตพื้นที่นา” เป็นพื้นที่ที่อยู่รอบนอกสุด เป็น “ไข่มุกชั้นนอก” ที่แผ่กว้าง มีการกำหนดกฎ กติการ่วมกันภายใต้บรรทัดฐานของชุมชน

2.3 รูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ที่เป็นการจัดการความรู้ของชุมชน พบว่า มี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นรูปแบบการดูแลรักษาป่าที่ปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติ และ รูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโดยการตั้งองค์กรชุมชนเป็นรูปแบบที่มีการจัดตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นไปมาดูแลรักษา ภายใต้ชื่อเครือข่ายป่าชุมชน โคกใหญ่ เป็นองค์กรชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากการตระหนักเห็นปัญหาและความต้องการร่วมกันของแกนนำ มีการศึกษาดูงานเพื่อแสวงหาความรู้มาใช้เป็นแนวทางการจัดตั้งองค์กรอนุรักษ์ป่า มีการกำหนดโครงสร้างองค์กรในระดับหมู่บ้าน และระดับเครือข่าย มีการกำหนดวัตถุประสงค์ รวมทั้งกฎเกณฑ์เพื่อนำมาใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าร่วมกัน

3. องค์ความรู้และกระบวนการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่อย่างยั่งยืน

3.1 องค์ความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ มี 2 ประเภท คือ 1) องค์ความรู้ในการทำกิจกรรมอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ เป็นความรู้ในเชิงบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้ทางด้านศาสนา และพิธีกรรม ความเชื่อของชุมชน 2) องค์ความรู้ในการรวมกลุ่มกลุ่มทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดที่ว่า ถ้าจะรักษาป่าให้เกิดความยั่งยืนได้นั้น จะต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนควบคู่ไปด้วย การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าที่ดี การจัดทำโครงการ/กิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่ดี ได้มีการดำเนินการควบคู่กับอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่

3.2 กระบวนการจัดการความรู้ มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

3.2.1 ขั้นตอนการเรียนรู้ การเรียนรู้ของคนในชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าโคกใหญ่ เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ตรงในฐานะผู้ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันในชุมชน ซึ่งการเรียนรู้ในลักษณะนี้ ถือเป็นการเรียนรู้จากภายในชุมชน นอกจากนี้การเรียนรู้ของคนในชุมชนยังมีการเรียนรู้จากภายนอก โดยการศึกษาดูงาน อบรม สัมมนา กับหน่วยงานอื่น การเรียนรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ เป็นการเรียนรู้ในระดับบุคคลแกนนำก่อน จากนั้นได้ขยายผลไปสู่การเรียนรู้ของชุมชน และสุดท้ายเป็นการเรียนรู้ในระดับเครือข่ายป่าชุมชนที่จัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนที่มีรูปแบบ โครงสร้างที่ชัดเจน ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่” การเรียนรู้มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการเรียนรู้จากภายใน และลักษณะที่สองเป็นการเรียนรู้จากภายนอก

3.2.2 ขั้นตอนการสังสมความรู้ การสังสมความรู้ของชุมชนเกิดขึ้นพร้อมกับการเรียนรู้ทั้งจากภายในและภายนอก ภายในเป็นการเรียนรู้จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น การเรียนรู้จากสภาพปัญหา ทำให้คนในชุมชนตระหนักรู้ถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับต้นป่า และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ จะถูกสังสมโดยการพูดคุย แลกเปลี่ยน การหาแนวทางแก้ไขปัญหาคือความร่วมมือกัน นอกจากนี้ การเรียนรู้จากภายนอก โดยการศึกษาดูงานด้านการจัดการป่าชุมชนในหลายพื้นที่ เริ่มจากศึกษาดูงานป่าโนนลาน บ้านหนองโน ตำบลเสียว กิ่งอำเภอโพธิ์สุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ ในปี 2535 ในปี 2537 ได้ศึกษาดูงานป่าดงนาชีชีเลน ตำบลขามเฒ่า อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี การสังสมความรู้เป็นขั้นตอนที่เกิดต่อเนื่องจากการเรียนรู้ทั้งในระดับบุคคลแกนนำ ชุมชน และระดับองค์กร การสังสมความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้สามารถได้สองลักษณะ คือ ความรู้ฝังลึก ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละคนที่จะสังสมความรู้ได้มากน้อยเพียงใด และความรู้ที่เปิดเผย ซึ่งเป็นความรู้ที่สามารถศึกษาได้จากเอกสาร โดยทั่วไป กรณีเครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ การศึกษาดูงานจากภายนอก ทำให้ชุมชนได้รับความรู้และประสบการณ์ตรงในเรื่องการจัดการ และการแก้ไขปัญหาป่าโดยตรง ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาดูงานป่าโนนลาน จังหวัดศรีสะเกษ ทำให้ชุมชนได้รับความรู้ในการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรป่า ความรู้ในการจัดตั้งคณะกรรมการในการดูแลรักษาป่า ความรู้เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่า และความรู้เกี่ยวกับการกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับในการอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากป่า ส่วนการศึกษาดูงานป่าดงนาชีชีเลนทำให้ชุมชนได้รับความรู้เกี่ยวกับการต่อรองกับหน่วยงาน

ราชการ ความรู้ในการจัดตั้งคณะกรรมการ ความรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับ ความรู้ในการจัดทำป้ายติดประกาศบอกเขตป่า เป็นต้น ซึ่งการความรู้เหล่านี้ได้ถูกสั่งสมและจัดเก็บไว้ และกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโคกใหญ่ในเวลาต่อมา

3.2.3 ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ เป็นขั้นตอนที่เชื่อมต่อการสั่งสมความรู้ กล่าวคือ ภายหลังจากการสั่งสมที่ได้จากการเรียนรู้มาทั้งจากภายในและภายนอกแล้ว การถ่ายทอดความรู้ที่ได้มาและการกระจายความรู้เพื่อนำเอาความรู้นั้นไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป การถ่ายทอดหรือกระจายความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าโคกใหญ่ พบว่า มีการกระจายความรู้ให้กับชาวบ้านรอบตีนป่าและหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อสร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และเป็นการสื่อความหมายให้ชาวบ้านเข้าใจ และเห็นคุณค่าของความรู้ การถ่ายทอดความรู้มี 2 ลักษณะ คือ การถ่ายทอดในแบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรมที่อาศัยความเชื่อในเรื่องพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผี เพื่อให้คนในชุมชนได้รับรู้คุณค่าของเนื้อหาของพิธีกรรม และการถ่ายทอดในรูปแบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ การสร้างกฎระเบียบร่วมกันของชุมชน ที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนด คณะกรรมการเป็นผู้ประกาศใช้และเผยแพร่แก่ชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นข้อกำหนดพฤติกรรมของชาวบ้าน ส่วนลักษณะการถ่ายทอดความรู้หรือการกระจายความรู้ พบว่า มีหลากหลายช่องทาง เช่น การถ่ายทอดผ่านช่องทางของการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งมีการประชุมวางแผนการทำงานร่วมกันในระดับเครือข่าย การสร้างเครือข่ายป่าชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้ในการจัดการป่า การจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึก โดยจัดให้มีการปลูกป่า บวชป่า การสืบชะตาป่าชุมชน การจัดนิทรรศการ การประกวดภาพวาด เรียงความ การเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญของชุมชน และการร่วมมือกับองค์กรในชุมชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ ทั้งภาครัฐและเอกชน สำหรับหลักการและเนื้อหาที่ใช้ในการถ่ายทอด ประกอบด้วย การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเห็นคุณค่าและความหลากหลายของคุณค่าที่ได้รับจากป่า วิธีการใช้ประโยชน์จากป่าในเชิงอนุรักษ์ การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและผลประโยชน์ที่จะได้รับ รายได้จากการรักษาป่า และการสร้างทรัพยากรธรรมชาติให้กับคืนมาเป็นต้น ในขณะที่วิธีการถ่ายทอดของที่สำคัญที่พบในการวิจัยในครั้งนี้ ในขณะที่วิธีการถ่ายทอดของที่สำคัญที่พบในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ การจัดประชาคมในระดับหมู่บ้าน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ในระดับตำบล การแจ้งเตือนกฎระเบียบเมื่อพบผู้กระทำผิด การจัดกิจกรรมโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม การสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชน การสร้างศาลเจ้าป่า เพื่อสะท้อนให้เห็นแนวความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิม

3.2.4 **ขั้นตอนการประยุกต์ใช้ความรู้ การปรับเปลี่ยนและ**
ประยุกต์ใช้ความรู้ ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนความรู้หรือภูมิปัญญาดั้งเดิมให้กลายเป็นความรู้ใหม่ที่
 สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ปรับเปลี่ยนบทบาทขององค์กรในท้องถิ่นให้มีสิทธิในการดูแล
 รักษาป่าเพิ่มขึ้น เช่น การสร้างความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลในท้องถิ่น ให้
 เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาป่ามากขึ้น การประยุกต์ใช้ความรู้ของ
 เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่ เป็นการนำเอาความรู้จากการเรียนรู้ การสังสมความรู้ รวมถึงการ
 แลกเปลี่ยนเรียนรู้อันเกิดจากการถ่ายทอดความรู้ ที่ได้ไปใช้ในการอนุรักษ์ และพัฒนาป่าชุมชน
 โลกใหญ่ ผ่านกิจกรรมทั้งในเชิงอนุรักษ์และกิจกรรมในเชิงเศรษฐกิจ เช่น การเพาะพันธุ์กล้า
 ไม้ การขยายพันธุ์พืช โดยการเพาะปลูก การตอถัก การตัดตา การทาบถัก การจัดตั้งกลุ่ม
 อาชีพ การจัดตั้งกลุ่มหมอยาพื้นบ้าน การจัดตั้งกลุ่มป้องกันไฟป่า เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า การ
 ประยุกต์ใช้ความรู้ จึงเป็นการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติจริง เพื่อนำ ไปสู่การแก้ปัญหาเรื่องป่า
 รวมทั้งนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนเพื่อลดการพึ่งพิงป่า แต่รักษาป่า
 เพื่อใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนต่อไป

4. **กลไกการจัดการความรู้** กลไกในการจัดการความรู้ของชุมชนเพื่อการ
 อนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่อย่างยั่งยืน สรุปได้ดังนี้

4.1 **ระบบวัฒนธรรมชุมชน ระบบคิด** ความเชื่อที่ให้คุณค่าของการใช้
 ประโยชน์จากป่า เป็นกลไกในการเรียนรู้ร่วมกันและถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่น
 หนึ่ง ผ่านพิธีกรรมความเชื่อ “การเลี้ยงผีปู่ตา” หรือความเชื่อเรื่อง “ป่าวัดป่า” หรือความเชื่อ
 เรื่อง “ป่าช้า” ทำให้คนในชุมชนรอบผืนป่าให้ความสำคัญในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ได้
 อย่างยั่งยืน

4.2 **ผู้นำองค์กร** ผู้นำทางความคิด ถูกริดจากสภาพปัญหาที่เป็นอยู่ แล้วถ่ายทอด
 ผู้คนในชุมชนเพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหา มีคุณสมบัติในการพูดจา โน้มน้าวให้คนเชื่อ
 และยอมรับและปฏิบัติตาม มีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านมุมมองและ
 วิธีคิดที่เห็นว่า การอนุรักษ์และพัฒนาป่าโคกใหญ่เป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากการรักษา
 ผลประโยชน์ของป่าไม้ในอนาคต ยกตัวอย่างพ่อนูญเรื่อง ยางเครือ ได้พูดถึงวิธีการขยาย
 แนวคิดว่าการเข้าไปพบปะพี่น้องเพื่อสร้างความไว้วางใจ จากนั้นจะเผยแพร่แนวคิดในการ
 อนุรักษ์ป่า เช่น เวลาเดินทางไปร่วมงานประเพณีของชุมชน เช่น งานบวช งานแต่ง งานศพ
 งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ก็จะพูดคุยเรื่องป่าไม้ โดยชี้ให้เห็นว่า ที่ผ่านมามีป่าไม้ให้ประโยชน์แก่
 พวกเขาอย่างไร ถ้าหากตัดไม้จนหมดป่า ไม่มีการอนุรักษ์หรือปลูกทดแทน อนาคตผืนป่าจะ

เป็นอย่างไร บางครั้ง ก็จะนั่งจับเข่าคุยกัน 4-5 คน หรือพูดคุยตัวต่อตัว เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชน หรือบางครั้งก็เดินทางไปในแต่ละหมู่บ้านเพื่อประชุมชาวบ้าน มีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเรื่องประโยชน์ของการอนุรักษ์ป่าไม้ และผลกระทบจากการที่ป่าไม้ถูกทำลาย หรือประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน มีการประชาสัมพันธ์โดยใช้สื่อพื้นบ้าน เช่น หมอลำพื้นบ้าน นอกจากนี้ การมีตัวแทนคณะกรรมการในระดับเครือข่าย และระดับหมู่บ้านยังเป็นกลไกหลักในการถ่ายทอดความรู้สู่การปฏิบัติร่วมกันมาจนถึงปัจจุบัน

4.3 การรวมกลุ่มทางสังคมและเศรษฐกิจ กลไกที่สำคัญอย่างหนึ่งของการจัดการความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ คือ การรวมกลุ่มทางสังคมและเศรษฐกิจ เริ่มแรกการรวมตัวของชาวบ้าน ภายใต้การนำของนายบุญเรือง ยางเครือ เป็นการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ ภายใต้ชื่อว่า “เครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่” ซึ่งแบ่งการบริหารจัดการออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับหมู่บ้าน และระดับเครือข่าย ระดับหมู่บ้านเป็นการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการแต่ละหมู่บ้าน จำนวน 10 คน ซึ่งมีหน้าที่ในการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับคนในชุมชนในอันที่จะร่วมมือกันในการปกป้องดูแลรักษาป่าโคกใหญ่ การสร้างความรู้ความเข้าใจที่สำคัญ คือ การชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับกฎระเบียบของเครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ ในการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ รวมถึงการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างเหมาะสม ส่วนการบริหารจัดการในระดับเครือข่าย เป็นการแต่งตั้งตัวแทนของแต่ละหมู่เข้ามาเป็นกรรมการบริหารเครือข่ายป่าโคกใหญ่ หมู่บ้านละ 3 คน โดยมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ คือ การวางแผน กำหนดนโยบาย กำหนดกฎเกณฑ์ รวมถึงการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้คนภายในและภายนอกชุมชนได้เข้าใจ นอกจากนี้ การรวมกลุ่มทางสังคมในการส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาป่า เช่น กลุ่มอาสาป้องกันไฟป่า กลุ่มอาสาป้องกันไฟป่า ซึ่งทำกิจกรรมเกี่ยวกับการดับไฟป่า และแนวกันไฟป่า โดยสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่เป็นคณะกรรมการป่าในแต่ละหมู่บ้าน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากป่าชุมชนและได้รับการฝึกอบรมการดับไฟรวมทั้งการสนับสนุนจากหน่วยป้องกันไฟป่ามหาสารคาม กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน เป็นกลุ่มผู้รู้ในเรื่องสมุนไพรในเขตใกล้ป่า กิจกรรมของกลุ่มเป็นการเผยแพร่ และแลกเปลี่ยนความรู้และการอนุรักษ์สมุนไพร ซึ่งเป็นหนึ่งในเครือข่ายหมอยาพื้นบ้านอีสาน กลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ป่า เป็นกลุ่มที่เกิดจากการเข้าค่ายเยาวชน ซึ่งเป็นกิจกรรมของเครือข่ายที่ดึงเยาวชนเข้ามาสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ส่วนการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดจากแนวคิดที่มองว่า การจะรักษาป่าให้ยั่งยืนได้นั้น จะต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนควบคู่ไปด้วย ทางคณะกรรมการเครือข่าย จึงได้

จัดทำโครงการของงบประมาณสนับสนุนจากภายนอก มาพัฒนาชุมชนและจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น เช่น กลุ่มอาชีพที่กระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ รอบป่า ทั้ง 5 ตำบล โดยได้รับการสนับสนุน จากเครือข่าย เช่น กลุ่มทำน้ำปลา กลุ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มชุดสระ กลุ่มเพาะเห็ด เป็นต้น การรวมกลุ่มทั้งสองลักษณะได้เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงความรู้ในการอนุรักษ์ ป่ากับคนในชุมชน ได้เป็นอย่างดี

4.4 เครือข่ายการเรียนรู้ ป่าชุมชน โลกใหญ่เป็นองค์กรชุมชนอนุรักษ์ป่า ที่เกิดจากการรวมตัวกันของชาวบ้านรอบผืนป่า ที่ผ่านมามีองค์กรเอกชนทั้งภายในและ ภายนอกประเทศ และหน่วยงานของรัฐ ได้ให้ความช่วยเหลือบุคคล งบประมาณ ความรู้ การ ส่งเสริมอาชีพให้แก่สมาชิกเครือข่ายและประชาชนรอบผืนป่า จนปัจจุบันได้กลายเป็น เครือข่ายการเรียนรู้ด้านป่าชุมชนในจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดขอนแก่น เป็นเครือข่าย การเรียนรู้ของสถาบันการศึกษาในระดับจังหวัด และระดับประเทศ รวมทั้งเป็นเครือข่ายการ เรียนรู้ขององค์กรเอกชน และองค์กรชุมชนต่าง ๆ ที่สนใจและเข้ามาเรียนรู้ในพื้นที่ป่า โลก ใหญ่ จึงถือเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนภายนอก

4.5 องค์กรภายนอก องค์กรภายนอกที่เข้ามามีบทบาทร่วมกับเครือข่าย อนุรักษ์ป่าชุมชน โลกใหญ่ ในยุคแรก ๆ ประกอบด้วย องค์กรนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ปัจจุบัน คือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม) กลุ่มนักการเมือง ท้องถิ่น ต่อมาได้มีสถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ได้เข้ามาศึกษาและ สนับสนุนการเรียนรู้ของคนในชุมชนผ่านกิจกรรม โครงการต่าง ๆ จำนวนมาก การเข้ามาของ องค์กรภายนอกเหล่านี้ ได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการจัดการความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนา ป่าชุมชน ดังจะเห็นได้จาก ในช่วงปี พ.ศ.2535 องค์กรนานาชาติเพื่อการพัฒนา คณะจารย์ นิสิตนักศึกษาฝึกงานจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม (มหาวิทยาลัย มหาสารคาม ในปัจจุบัน) นักการเมืองท้องถิ่นคือ นายสุชาติ ศรีสังข์ ได้เข้าไปทำงานใน หมู่บ้านหนองโง้ง บ้านมะแซว ได้ร่วมกับผู้นำหมู่บ้านร่วมกันปรึกษาหารือ เพื่อสร้างรูปแบบ และแนวทางในการอนุรักษ์ที่ชัดเจน หลังจากนั้นได้นำชาวบ้านประมาณ 60 คน ไปศึกษาดูงาน ที่ป่าโนนลาน บ้านหนองโน ตำบลเสียว กิ่งอำเภอโพธิ์สุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ ได้รับ งบประมาณสนับสนุนจากองค์กรนานาชาติ เพื่อร่วมกันพัฒนาจังหวัดมหาสารคาม การไป ศึกษาดูงานในครั้งนั้น ทำให้ชาวบ้านได้ทราบถึงสภาพปัญหาและสถานการณ์ของป่าโนนลาน ทราบแนวคิดในการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรป่าไม้ เช่นการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลป่า การ จัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่า การตั้งกฎระเบียบ ข้อบังคับของการใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่า

จนนำมาสู่การรวมตัวกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน โศกใหญ่ในที่สุด จึงกล่าวได้ว่า การเข้ามาขององค์กรภายนอกในระยะเริ่มต้น มีผลต่อการเรียนรู้ของชุมชนเนื่องจากการพูดคุย แลกเปลี่ยน ให้คำปรึกษาแนะนำ มีการเผยแพร่ความรู้จากการไปศึกษาดูงานให้ชาวบ้านรอบป่า ได้รับรู้รับทราบ มีการสร้างวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ป่าร่วมกันและประกาศให้ชาวบ้านได้รับรู้

5. บทเรียนองค์ความรู้ด้านการจัดการความรู้ของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนสามารถอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป จากการศึกษาการจัดการความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โศกใหญ่ สามารถสรุปบทเรียนองค์ความรู้ได้ว่าการจัดการความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าใหญ่มีลักษณะเป็นพลวัต ไม่หยุดนิ่งตายตัว มีการปรับเปลี่ยนตามบริบทสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การจัดการความรู้ของคนในชุมชน มิใช่เรื่องใหม่ เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์ป่ามีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน ผ่านพิธีกรรมความเชื่อ และจารีตประเพณีของชุมชนที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ การจัดการความรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาเรื่องป่าถูกทำลาย มีการส่งสมความรู้ทั้งจากภายในและภายนอก เน้นการถ่ายทอดผู้ชุมชนในระดับหมู่บ้านและเครือข่าย เพื่อให้เกิดการนำความรู้มาสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยผ่านกลไกที่สำคัญ คือ ระบบวัฒนธรรมความเชื่อ ผู้นำ การรวมกลุ่มทางสังคมและเศรษฐกิจ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และองค์กรภายนอกให้การสนับสนุน

อภิปรายผล

การศึกษาการจัดการความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โศกใหญ่ ในส่วนที่เป็นแนวคิด หลักการ และรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โศกใหญ่ สามารถสะท้อนภาพการจัดการความรู้ของคนในชุมชน ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของชาวบ้านที่พยายามดิ้นรนและปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของฐานทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อดำรงอยู่อย่างสมดุลร่วมกับทรัพยากรตามสภาพนิเวศ ดังนั้น แนวคิด ความเชื่อ ความรู้ในการยึดถือปฏิบัติ รวมทั้งการให้ความหมายและคุณค่าของการใช้ทรัพยากรทางด้านป่า ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากการใช้สติปัญญาอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านนั่นเอง

จากข้อค้นพบองค์ความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าโลกใหญ่อย่างยั่งยืน 2 ประเภท ได้แก่

1) องค์ความรู้ในการทำกิจกรรมอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโลกใหญ่ สะท้อนให้เห็นความหลากหลายของกิจกรรมที่ชุมชนนำมาใช้อย่างมีเป้าหมายชัดเจน เป็นความรู้เชิงบูรณาการ ที่มุ่งผสมผสานระหว่างแนวคิด ความเชื่อดั้งเดิมกับแนวคิดในทางพุทธศาสนา ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย จึงเป็นความชาญฉลาดของชุมชนในการปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการเลือกรับปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในการรักษาทรัพยากรป่าอย่างยั่งยืน

2) องค์ความรู้ในการรวมกลุ่มทางสังคมและเศรษฐกิจ สะท้อนให้เห็นว่าการจะรักษาป่าไว้อย่างยั่งยืนนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนรอบผืนป่า ช่วยกัน มิใช่ใครคนใดคนหนึ่งจะรักษาป่าตามลำพัง จึงเกิดการรวมตัวกันอย่างเป็นระบบ ภายใต้เครือข่ายป่าชุมชนโลกใหญ่ มีการบริหารจัดการร่วมกัน นอกจากนี้ แนวคิดในการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ได้เกิดขึ้นควบคู่กับการรวมกลุ่มทางสังคม เพราะเชื่อว่า การจะรักษาป่าโลกใหญ่ไว้โดยรวมกลุ่มทางสังคมอย่างเดียวยังคงไม่เพียงพอ トラาบใดที่คนในชุมชนยังมีปัญหาเศรษฐกิจ การบุกรุกป่าคงไม่สามารถห้ามได้ อีกอย่างปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีตของพื้นที่แห่งนี้ล้วนเกิดจากปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ดังนั้นการรวมกลุ่มอาชีพต่างๆ รวมถึงการพัฒนาทางการด้านเกษตร ภายใต้การสนับสนุนของเครือข่ายจึงเกิดขึ้นควบคู่กันมา

นอกจากนั้น การจัดการความรู้ของชุมชนในพื้นที่ป่าโลกใหญ่นั้น มิใช่เรื่องใหม่ หากแต่มีมานานแล้ว ภายใต้ชื่อที่คุ้นหูกันว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะเฉพาะบริบท ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถือว่าเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงวิถีชีวิตของมนุษย์ร่วมกับการอาศัยและพึ่งพิงประโยชน์จากธรรมชาติ โดยเกิดจากการเรียนรู้ การปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสามารถอยู่ได้อย่างเป็นปกติ

การจัดการความรู้ จะเกิดขึ้นได้ก่อต่อเมื่อผ่านกระบวนการต่างๆ คือ การเรียนรู้ การจัดเก็บและรวบรวมความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งใน ระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชนหรือระดับองค์กร โดยแนวทางในการศึกษาการจัดการความรู้ของชาวบ้านที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน เกิดจากการเรียนรู้ของชาวบ้านจนกลายมาเป็นชุดความรู้ที่ติดตัวของชาวบ้าน เพื่อใช้ประโยชน์ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับระบบนิเวศ อีกทั้งยังเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ที่ชาวบ้านได้รับรู้เพื่อปรับใช้ในการดำรงชีวิตอยู่ สามารถตัดสินใจและ

จัดการกับปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการความรู้ของชาวบ้านที่ทำให้ห้องความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนยังคงดำรงอยู่และสามารถใช้ประโยชน์ได้ภายในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษพบว่า ชุมชนมีฐานความรู้ในลักษณะที่เป็นแนวคิด ความเชื่อ หลักการ และรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาป่ามาอย่างยาวนาน และพิสูจน์ให้เห็นว่า มีพลังและความสามารถในการรักษาป่าไว้ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบล ควรมีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาการจัดการความรู้ของชุมชนให้แพร่หลาย โดยการทำวิจัยร่วมกับชาวบ้านในลักษณะวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการนำความรู้มาใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน รวมทั้งการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ

นอกจากนั้น เพื่อให้เกิดการยอมรับความรู้ของชุมชนที่มีประสบการณ์ในการเรียนรู้และนำความรู้มาประยุกต์ใช้จนประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน สถาบันการศึกษา และองค์การบริหารส่วนตำบล ควรมีนโยบายและมาตรการในการยกระดับองค์ความรู้ของชุมชนให้เป็นความรู้ที่เป็นทางการ เช่น การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เน้นการเรียนรู้ การถ่ายทอดความรู้และการนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาการจัดการความรู้ของชุมชนในการจัดความรู้เรื่องอาหารธรรมชาติและสมุนไพรในป่าชุมชน ครอบคลุม

2.2 ควรมีการศึกษาการจัดการความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ในเขตจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดมหาสารคาม ที่มีการดำเนินการในลักษณะเดียวกัน

2.3 ควรมีการศึกษาการกลไกในการถ่ายทอดความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โลกใหญ่ในเชิงลึก เพราะการถ่ายทอดความรู้เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ชุมชนใช้ในการจัดการความรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน โลกใหญ่

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY